

Hamza Gábor

Emlékezés Apponyi Albertre (1846-1933), a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti és igazgatósági tagjára

**Remembering Albert Apponyi (1846-1933),
Honorary Member and Member of Directorate of
the Hungarian Academy of Sciences**

Összefoglalás

Emlékezés Apponyi Albertre (1846–1933), a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti és igazgatósági tagjára. Hamza Gábor professzor, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjának írása a kiváló államférfiről, tudósról.

Kulcsszavak: Apponyi Albert, Magyar Tudományos Akadémia

Summary

Commemoration of Albert Apponyi (1846-1933), honorary member and member of the board of the Hungarian Academy of Sciences. A commemorative essay by Professor Gábor Hamza, a full member of the Hungarian Academy of Sciences, on the distinguished statesman and scientist.

Keywords: Albert Apponyi, The Hungarian Academy of Sciences

PROF. DR. HAMZA GÁBOR, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (gabor.hamza@ajk.elte.hu).

EMLÉKEZÉS APPONYI ALBERTRE

Apponyi Albert államférfi, miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti és igazgatósági tagja, a Kisfaludy Társaság rendes tagja, a Szent István Akadémia elnöke, 1920-ban párizsi békekonferencián a magyar delegáció vezetője, Jászberény aranymandátumos képviselője 1846. május 29-én született Bécsben. 1933. február 7-én hunyt el Genfben.

1830 és 1949 között – a Magyar Tudományos Akadémia 1949-ben elfogadott új alapszabálya felszámolta az igazgatótanácsot – gyakran a vallás- és közoktatásügyi minisztert választották meg a Magyar Tudományos Akadémia Igazgatótanácsa tagjának. Ilyen módon lett az Igazgatótanács tagja miniszterként Pauler Tivadar, Trefort Ágoston, Csáky Albin és Wlassics Gyula. Egy évvel később, 1908-ban Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi minisztert választották az MTA Igazgatótanácsának tagjává.

Apponyi Albert édesapja Apponyi György (1808-1899), édesanyja nagymihályi Sztáray Júlia (1820-1871) volt. Apponyi Györgyöt a Magyar Tudományos Akadémia 1858. december 19-én választotta igazgatósági tagjának. Megválasztására a Magyar Tudományos Akadémia 1858-as alapszabályának elfogadását követően került sor. Itt említjük meg, hogy az 1858-ban elfogadott alapszabályban szerepel először az „igazgató tag” helyett az „igazgatósági tag” elnevezés. Apponyi György az MTA irányításában, az irányító testület, az Igazgatótanács munkájában vállalt szerepet évtizedeken át. Említést érdemel, hogy két ízben is, 1860-ban és 1861-ben, jelentős pénzüsszeggel támogatta a Magyar Tudományos Akadémiát.

Apponyi Albert anyanyelve a magyar volt. Fontos megemlíteni, hogy Apponyi már fiatal korában több nyugat-európai nyelvet magas, tárgyalási szinten megtanult. A klasszikus görög és a latin nyelvet is elsajátította, a görög-római antikvitás auctorainak munkáit eredetiben olvasta.

Tiszteletbeli (honoris causa) államtudományi doktora volt a budapesti és a kolozsvári egyetemnek. A budapesti egyetem tiszteletbeli orvostudományi doktorává is avatta. Rendes tagja volt számos társadalmi és tudományos egyesületnek. Díszpolgára volt Budapestnek, Jászberénynek, Kispest nagyközségnek és több magyarországi városnak. Rendes tagja volt továbbá Budapest törvényhatósági bizottságának.

Több magyarországi egyetem, továbbá számos tudós és politikai szervezet 1911 és 1932 között öt alkalommal jelölték Nobel-díjra. A jelölések azonban nem jártak eredménnyel.

Apponyi Albert a jezsuiták kalksburgi intézetében nevelkedett 1863-ig. Ezt követően a pesti tudományegyetemen és a bécsi egyetemen folytatott jogi tanulmányokat. Tanulmányai befejezését követően, 1868 és 1870 között az Egyesült Királyságban, Franciaországban és Németországban tett hosszabb tanulmányutat. Apponyi 1897. március 1-jén vette feleségül Clothilde von Mensdorff-Pouilly grófnőt. Apponyi Albert fia volt Apponyi György (1898-1970), jogász, országgyűlési képviselő, újságíró és legitimista politikus. A polgári jogegyenlőség elkötelezett híve volt és a németbarát politikai irányzatot nyíltan támadta. 1944. március 19-ét, az ország német megszállását követően a Gestapo fogságába került és Mauthausenben tartották fogva. A II. világháborút követően már nem tért vissza Magyarországra.

Apponyi Albertre a francia arisztokraták közül különösen Charles René Forbes Comte de Montalembert (1910-1870) – akit a Magyar Tudományos Akadémia 1858. december 16-án külső tagjává választott – volt hatással. Montalembert házában ismerkedett meg Pierre Guil-

laume Frédéric Le Play-jel (1806-1882). A konzervatív társadalomfilozófia megteremtőjének, Le Play-nek – aki 1846-ban Magyarországon is járt – munkái nagy hatással voltak Apponyi gondolkodására, szellemi fejlődésére.

Apponyit 1872-ben választották meg első ízben országgyűlési képviselőnek. Első alkalommal az óbudai-szentendrei választókerületben jutott mandátumhoz, Deák-párti programmal. Kiemelést érdemel az, hogy 1872-ben az 1873. évi költségvetés részletes vitájában az Országos Zeneakadémia létesítése mellett szólalt fel. Az Országos Zeneakadémia felállítására vonatkozó költségvetési tételt a Ház nagy többséggel el is fogadta. Sajnálatos módon azonban még ugyanebben az évben ezt a költségvetési tételt, mint szükségtelen „luxuskiadást” törölték.

Az 1875. évi általános választásokon – az Országgyűlés ciklusai akkor még háromévesek voltak (triennium) – három helyen is kisebbségben maradt. Apponyi Albertet két évvel később, 1877-ben választották meg, az időközben megüresedett Árva vármegyei bobrói kerületben, a konzervatív Sennyey-párt programjával.

Sennyey Pál 1878-ban visszavonult a politikai életből. Ezt követően a Konzervatív párt, Szilágyi Dezső pártonkívüli csoportja és a Független Szabadelvű Párt fúziójából megalakult az egyesült ellenzék. Apponyi csatlakozott az egyesült ellenzékhez. Ebben a pártban Szilágyi Dezső kilépését követően vezető szerephez jutott. Pártja 1892 októberében a Nemzeti Párt nevet vette fel, melyet 1900 februárjáig, a Szabadelvű Párttal való fúzióig viselt. Apponyi 1889-ben az ellenzéki pártok élén aktív részt vállalt a véderővitában. A parlamenti vitában az Osztrák-Magyar Kiegyezésben lefektetett nemzeti jogok érvényre juttatásának szükségességét hangsúlyozta.

Mint ismeretes, a véderővita vetett véget Tisza Kálmán tizenöt éves miniszterelnökségének 1890-ben. Tisza utódát, Szapáry Gyulát Apponyi kezdetben támogatta. Ellene fordult azonban akkor, amikor az eredeti közigazgatási reformtörvény-javaslat helyett Szapáry megelégedett volna annak törvénybeiktatásával, hogy a közigazgatás állami feladat.

Apponyi Albert 1892. május 27-én mondta el a képviselőházban azt a híres beszédét, mellyel kezdetét vette az egyházpolitikai reform parlamenti vitája. Wekerle Sándor kormányának megalakulását követően Apponyi, bár az egyházpolitikai reformot helyeselte, a kötelező polgári házasság kérdésében nem értett egyet a kormányfővel. Az ellenzékkel szövetségbe küzdött a kormány javaslatai ellen. Ezek azonban a Főrendiházra gyakorolt uralkodói intervenció révén törvényerőre emelkedtek. A Szabadelvű Párt helyzete ezáltal jelentősen megerősödött, de a kormánynak a királlyal való viszonya megromlott. A Wekerle-kormány 1894-ben lemondani kényszerült.

Wekerle Sándor újabb lemondása belpolitikai válsághoz vezetett. A válság idején az uralkodó Apponyi véleményét is kikérte. A válság 1895. január 17-én, Bánffy Dezsőnek, a képviselőház elnökének miniszterelnökké való kinevezésével ért véget. Bánffy formális fúziós tárgyalásokra hívta meg Apponyit. Ezek a tárgyalások, mivel Bánffy a fúzió feltételül a nemzeti katonai követelésekről való lemondáshoz ragaszkodott, eredmény nélkül végződtek.

1895-ben vett rész Apponyi Albert először az Interparlamentáris Unió – Brüsszelben tartott – ülésén. Megjegyezzük, hogy Bánffy nevéhez fűződik a magyar parlament aktív részvételének kezdeményezése az Interparlamentáris Unióban.

1895 végén az ellenzék Apponyi vezetése alatt ismét harcban állt a kormánnyal. Apponyit annyira magával ragadta a készülő millenniumi ünnep elgondolása, hogy pártjának orgánumban, a Nemzeti Újságban Treuga Dei-t hirdetett. 1896 végén ismét kezdetét vette Apponyi konfliktusa Bánffyval. Apponyi határozottan elítélte a választási visszaéléseket és a közéleti korrupciót.

Bánffy Dezső utódjával a miniszterelnöki székben, Széll Kálmánnal Apponyi egyezsége jutott. Ezért pártjával együtt csatlakozott a Szabadelvű Párthoz. Nem sokkal ezt követően az 1901-es országgyűlés a képviselőház elnökévé választotta. Még ebben az esztendőben valóságos belső titkos tanácsos lett. Az 1903. évre szóló újoncjavaslat tárgyalása előtt előterjesztette katonai programját, az úgynevezett nemzeti engedmények megvalósítását követelve. Széll Kálmán lemondása után 1903. július 1-jén, az obstrukció megállítása érdekében lemondott elnökségéről és beszédet mondott a parlamenti béke érdekében. Az obstrukció ennek ellenére tovább folyt Khuen-Héderváry másodszeri lemondásáig.

Apponyi az ellenzékhez közeledett. Bár álláspontját nem tudta elfogadtatni, tagja maradt a Szabadelvű Pártnak. Tagsága rövid ideig tartott. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy katonai követeléseit a Szabadelvű Pártban nem tudja megvalósítani. November 26-án kilépett a pártból, miután a házelnökségről már nem sokkal korábban, november 3-án lemondott. Apponyit követték a volt Nemzeti Párt tagjai, akikkel újra megalakította a Nemzeti Pártot.

A házszabály-revizió elleni küzdelemben Apponyi Albert volt az ellenzék vezére, 1904. november 18-án jelentette ki az egész ellenzék nevében, hogy a többség által kierőszakolt revízió érvényességét nem fogja elismerni. Ezt követte a Perczel-féle zsebkendőszavazás. Apponyi, aki mélyen csalódott az ún. hatvanhetes politikában, még az év végén tagja lett a Függetlenségi Pártnak. Irányítója az 1904/1905. évi téli választási hadjáratnak, mely az ellenzék győzelmével végződött 1905. január 26-án. A Fejérváry-kormány hivatalba lépése súlyos belpolitikai válsághoz vezetett. Szeptember 23-án a király meghívta a szövetkezett ellenzék vezéreit, köztük Apponyit, aki a nemzeti ellenállás vezére volt. Apponyi Kristóffy József belügyminiszter terveinek megghiúsítása céljából ekkor a választójog széles körű kiterjesztése mellett kötelezte el magát.

1906. április 8-án létrejött az uralkodó és a szövetkezett ellenzék között a katonai kérdés kikapcsolásával az úgynevezett paktum. Az április 9-én Wekerle Sándor elnöklete alatt kinevezett kormányban Apponyi a kultusztárcát vállalta. Az ezt megerősítő, április 11-én sorra került választásokon pártja abszolút többséget szerzett a parlamentben és koalíciós társaival együtt a mandátumok közel 90 százalékát nyerte el.

1910. január 17-éig, a kabinet lemondásáig volt tagja a kormánynak. Miniszterségéhez fűződnek a néptanítók fizetésének rendezéséről, az állami és nem állami iskolák jogviszonyainak szabályozásáról, az ingyenes népoktatásról, valamint a lelkeszi kongruáról szóló törvények. A Lex-Apponyi valójában három törvénycikket foglal magában. Apponyi terjeszti elő *Az állami elemi népiskolai tanítók illetményeinek szabályozásáról és az állami népiskolák helyi felügyeletéről szóló 1907. évi XXVI. törvénycikket, A nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól szóló 1907. évi XXVII. törvénycikket, valamint 1908-ban Az elemi népiskolai oktatás ingyenességéről szóló 1908. évi XLVI. törvénycikket.* Ebben a korszakban Magyarországon, hasonlóan a többi európai államhoz, az uralkodó felfogás szerint a nemze-

tiségeknek az anyanyelv mellett az államnyelvet is el kellett sajátítaniuk. Az Apponyi Albert nevéhez fűződő, fentebb említett népiskolai törvényjavaslat előírta a „kifogástalanul hazafias állampolgári nevelést”. A törvényjavaslat célként szabta meg azt, hogy a nem magyar nyelvű iskolák tanulói a négy elemi osztály elvégzését követően magyarul is képesek legyenek szóban és írásban kifejezni magukat. Mivel más, parlamentben képviselt párt képviselői is éltek javaslatlételi jogokkal, megállapíthatjuk, hogy Apponyi, akinek oktatáspolitikai elképzelései lényegileg az Osztrák-Magyar Kiegyezést követő magyar oktatáspolitikai kereteibe illeszthetők, nem tudta maradéktalanul érvényre juttatni elgondolásait.

Tisza István a koalíciós kormány nemzetiségi politikáját bíráló megnyilatkozásában, súlyos hibának tartotta a Lex Apponyi magyar nyelvtanítással kapcsolatos rendelkezését. A döntő kérdés az volt, hogy ki az iskola fenntartója. Az egyházi oktatási intézményeknél az oktatás nyelvét a fenntartó határozta meg. Ez kétségtelenül az anyanyelvhasználat fontos garanciájának volt tekinthető. Az 1868. évi XXXVII. törvénycikk a népiskolai közoktatást illetően a közoktatást főszabályként az egyes felekezetek feladataként határozta meg. A nemzetiségi törvény úgy rendelkezett, hogy az egyházközségek az országos iskolai törvény keretein belül az oktatás nyelvét diszkrecionális jogkörben határozhatják meg.

A Függetlenségi Párt 1909-ben kettészakadt egy Kossuth Ferenc-párti és egy Ugron Gábor-párti frakcióra. Apponyi a Kossuth-párti csoportnál maradt. Apponyi az 1910-ben tartott országgyűlési választáson ismét a jászberényi kerületben, amelyet a Házban már 1881 óta megszakítás nélkül képvisel, jutott mandátumhoz. A választások Tisza István, a Nemzeti Munkapárt győzelmével végződtek. Ilyen módon a már szétesett egykori szövetséget ellenzék pártjai ismét ellenzékbe szorultak. Apponyi a Kossuth-párt élén vett részt az ellenzék harcaiban. Kossuth Ferenc 1914-ben bekövetkezett halálát követően ő lett a párt elnöke. Az I. világháború kitörését követően Apponyi a pártok közötti békét szorgalmazta. Említést érdemel, hogy nemzetközi vöröskereszt tagjaként segítette a hadifoglyokat. Birtokán, Éberhardon hadikórházat is létesített.

Apponyi egyike volt azoknak a politikusoknak, akik a választójog demokratikus kiterjesztését követelték. Tisza István, a miniszterelnök nem engedett. Miután 1917 áprilisában jelent meg IV. Károly kézírata a választójog tárgyában, Tisza pozíciója megrendült és hamarosan távozni volt kénytelen. Az utána következő Esterházy-kormányban, majd a harmadik Wekerle-kormányban Apponyi ismét vallás- és közoktatásügyi miniszter volt.

Károlyi Mihály hatalomra kerülését követően visszavonult a közéletől. 1919. március 21-ét követően menekülni volt kénytelen. Egy ideig a Dunántúlon rejtőzködött, míg végül sikerült eljutnia Éberhardra, a birtokára. 1919 novemberében tért vissza. Az antant budapesti főmegbízottjának, Sir George Clark kezdeményezésére megindult kibontakozási tárgyalások jelenlétét nélkülözhetetlenné tették Budapesten.

A kibontakozási tárgyalásokon, melyek egy koncentrációs kormány megalakítását célozták, aktív részt vállalt. Valószínűnek tűnt, hogy ő alakítja meg az új kormányt, amikor ez az elképzelés a keresztény-nemzeti egyesülés ellenállásán végül meghiúsult.

Apponyi ismét visszavonult az aktuális politikától és a béketárgyalások előkészítésének szentelte minden idejét. Vállalta a békeküldöttség elnökségét. A békeküldöttség élén január 7-én érkezett Párizsba, s január 16-án mondta el a Legfőbb Tanács előtt híres beszédét.

Apponyi, amikor világossá vált, hogy a Legfőbb Tanács nem hajlandó a békeszerződést módosítani, lemondott tiszteréről. Időközben Jászberény a Nemzetgyűlés tagjává választotta. Apponyi nem csatlakozott egyik párthoz sem. Szavának azonban nagy súlya volt annak ellenére, hogy nézetei gyakran nem követték az uralkodó politikai irányzatot. Beszédeiben a megértés és a kiengesztelődés szükségességét hirdette.

1921 májusában ünnepelte hetvenötödik születésnapját, s ezzel egyidejűleg közéleti tevékenységének ötvenedik évfordulóját. A Nemzetgyűlés neki szentelte május 27-én tartott ülését. Budapest székesfőváros az ünnep alkalmából díszpolgárává választotta és a róla elnevezett téren – ma Ferenciek tere – emléktáblát állított. Néhány héttel utóbb Genfben járt, ahol nagy sikerrel vett részt a népszövetségi ligák Uniójának június elején megtartott konferenciáján. Ez alkalommal felkereste Hertensteinban IV. Károlyt, aki akkor az Aranygyapjas rend lovagjává ütötte.

IV. Károly megjelenése Magyarországon 1921. október 20-án váratlanul érte Apponyit. A királlyal nem is találkozott, csak november 1-jén Tihanyban, ahová Szécsen Miklós, volt vatikáni követ társaságában a kormány engedélyével, jóváhagyásával utazott.

Apponyi ellenezte a trónfosztási indítványt. A Nemzetgyűlés november 3-án tartott ülésén mondott beszédének végén felolvasta a legitímisták deklarációját, amely szerint a trónfosztásra vonatkozó javaslat egyértelmű az ősi alkotmánnyal való szakítással és ezért jogi erővel (*vigor iuris*) nem bír. A Nemzetgyűlés utolsó ülésén Apponyi indítványozta, hogy a Nemzetgyűlés felirattal forduljon a kormányzóhoz, amelyben fejték ki, hogy a választójog törvénybeiktatásának meghiúsulása esetén az új választások kizárólag a Friedrich István-féle választójog alapján ejtethetők meg. A Nemzetgyűlés február 16-án feloszlott. Az ellenzék még aznap megalakult alkotmányvédő bizottsága Apponyit választotta elnökévé.

A második Nemzetgyűlés korelnöke volt, de az ünnepélyes megnyitáson, 1922. június 7-én közjogi természetű megfontolások miatt nem vett részt. A ciklus elején tartózkodó álláspontot foglalt el. Emlékezetes a rekonstrukciós javaslatok mellett való állásfoglalása 1924. április 15-én. Említést érdemel ebben a vonatkozásban 1924. december 3-án a házsabály-revizíó ellen mondott beszéde is.

1924 őszén Apponyi a magyar delegáció vezetője volt a Népszövetség közgyűlésén. A szeptember 9-ei ülésen a kisebbségi problémáról és a leszerelés kérdéséről mondott nagy hatású beszédet. Hangsúlyozta, hogy a Népszövetség nem megfelelő módon kezeli a kisebbségi kérdést, valamint, hogy jogot kell adni a kisebbségeknek arra, hogy sérelmeiket közvetlenül a Tanácsnak terjeszthessék elő. Indítványozta, hogy a Tanács minden ügyet utaljon a Népszövetség Állandó Nemzetközi Bírósága elé.

A Népszövetség 1925. évi őszi közgyűlésén, a biztonsági paktum tárgyalásakor mondott nagy beszédet. Megemlékezett Jeremias Smith népszövetségi főbiztosnak a magyar rekonstrukció körül szerzett érdemeiről. Ezután előterjesztette indítványát a kisebbségek ügyében, amelynek lényeges tartalma szerint a kisebbségeknek egyházi és iskolai ügyekben előterjesztett panaszai kötelezően tárgyalandók. Indítványozta, hogy a Népszövetség haladéktalanul fogjon hozzá az általános lefegyverzési konferencia előkészületeihez. A konferencia tagjai, s a nemzetközi sajtó jelenlévő képviselői véleménye szerint Apponyi beszéde egyike volt az ülésszak legjelentősebb eseményeinek. Indítványát azonban az illetékes albizottság, amely elé az megvitatás céljából került, nem fogadta el.

Az Interparlamentáris Unió konferenciáin ő volt a magyar csoport vezérszónoka és számos ügyben képviselte hazáját. 1923-ban amerikai egyetemek meghívására az Amerikai Egyesült Államokba utazott. Több amerikai államférfi, tanár, üzletember és nagyiparos tett kísérletet arra, hogy ébren tartsa az Amerikai Egyesült Államok érdeklődését Európa iránt és az emberiség sorsáért való felelősségére emlékeztessék. Emiatt szükségesnek tartották azt is, hogy az amerikai közvélemény megismerje Közép-Európa helyzetét is.

Nyolcvanadik születésnapja alkalmából a Nemzetgyűlés nagy ünneplésben akarta részécsíteni, ő azonban ezt köszönettel elhárította magától. Az ország azonban így is ragaszkodásának és hálájának számos tanúságával halmozta el. Az Amerikai Egyesült Államokban élő tisztelőitől aranyserleget kapott. Apponyi nem pihent meg életének utolsó, kilencedik évtizedében sem. Csaknem három esztendőn át ő képviselte Magyarországot a Népszövetség előtt az optánsügyben, mely a világ és az ország közvéleményét hosszú ideig foglalkoztatta. 1927. szeptember 19-étől, amikor az ügy a Népszövetség elé került, 1930 elejéig, amikor az ügyet végeredményben eldöntő hágai konferencia megkezdődött, ez a kérdés képezte gerincét külpolitikai munkásságának. Abban, hogy Bethlen Istvánnak sikerült Hágában és Párizsban ezekben a kérdésekben sokszor kifogásolt, de mégis kielégítő eredményeket elérni, Apponyinak komoly szerepe volt. Ezt a harcot a jogért és az igazságért elsősorban a magyar ügyvédek méltányolták. Ennek jele volt az, hogy 1929. november 29-én Apponyi Albertet, „a nemzet nagy ügyvédjét”, ünnepélyesen a Budapesti Ügyvédi Kamara tagjává választották.

Mint a magyar kormány fődelegátusa is tovább küzdött Genfben Magyarorszáért. Különösen említésre méltó két beszéde, amelyet ez időben a Népszövetség közgyűlésén mondott. Az egyiket 1929. szeptember 10-én tartotta, amikor rámutatva a trianoni békeszerződés képtelen és tarthatatlan voltára arra hívta fel a világ „hatalmasainak” figyelmét, hogy „semmi sem örök a politikai világban”. A másikat 1930. szeptember 20-án mondta, új szempontokat és hatásos érveket felsorakoztatva a nemzeti kisebbségek védelmében. A Népszövetség 1930. évi közgyűlésén az a kitüntetés is érte, hogy a közgyűlés feleségét a szociális bizottság elnökévé választotta. Ez akkor világszerte nagy feltűnést keltett, mert először történt meg ezúttal, hogy a közgyűlés női delegátust választott egy bizottság elnöki tisztségébe. Apponyi tekintélye és népszerűsége a nemzetközi politikában vetekedett a legismertebb és legnagyobb külföldi államférfiakéval. Hogy mekkora tiszteletnek örvend ő és az ő személyén keresztül Magyarország a Népszövetség körében, azt mi sem mutatja jobban, mint hogy mikor a Népszövetségi Ligák Uniója 1931 májusában Budapesten tartotta meg közgyűlését, a kongresszus nyitóülését május 26-án, közeledő 85-ik születésnapja alkalmából, szinte teljes egészében Apponyi Albert ünneplésének szentelték.

Külföldi útjai során mindenütt kivételesen nagy tisztelettel fogadták hivatalos körökben is és parlament felszólalásait is nagy figyelem kísérte. Beszéde, amelyet Horvay János budapesti Kossuth-szobrának leleplezésekor, 1927. november 6-án mondott és az a megrázó erejű gyászbeszéd, amelyet a trianoni békeszerződés aláírásának tizedik évfordulóján a képviselőházban tartott 1930. június 4-én, szónoki pályafutásának kiemelkedő állomásai. A választójog kérdésében nem osztotta a kormány álláspontját. Ellenzéki álláspontra helyezkedett. Parlamenti beszédeiben utalt arra a politikai és erkölcsi veszélyre, amelyhez a nyílt szavazás és a vitatható ajánlási rendszer vezet.

Apponyit 85. születésnapján a nemzet kivételesen nagy ünneplésben részesítette. Felkérték, hogy írja meg emlékiratait. Az emlékiratokért 250 000 pengő tiszteletdíjban részesült. Ezen felül ő teljes, neje pedig fél miniszteri nyugdíjat kapott az Országgyűlés költségvetésének terhére. Az 1931 nyarán megválasztott képviselőházban újra Jászberény mandátumával foglalt helyet. Apponyi 1933. február 7-én hunyt el Genfben. A gyászszertartáson jelen voltak a Népszövetség küldöttei. Svájc képviselőjében Giuseppe Motta, korábbi köztársasági elnök búcsúztatta. Apponyit az Országház kupolacsarnokában történt felravatalozást követően a budavári Koronázó Főtemplomban temették el 1933. február 14-én. Három évvel az Első Bécsi Döntést (1938. november 2.) követően, 1942-ben végakarátának megfelelően földi maradványait a ma Szlovákiához tartozó csallóközi Éberhardon /szlovák neve: Malinovo, német neve: Eberhard/, az Apponyi-család kegyúri templomának kriptájában helyezték örök nyugalomra. Apponyi halála az egész világon részvétet keltett. Nicolae Titulescu román külügyminiszter részvétáviratot küldött Apponyi Albert özvegyének. Az európai és más kontinensek sajtója részletesen foglalkozott Apponyi Albert halálával. Megemlítjük, hogy 2020-ban a trianoni békeszerződés 100. évfordulójára filmet forgattak „A beszéd – Apponyi a magyar ügy védelmében” címmel, amely feleleveníti a békekonzferencián elmondott híres beszédét.

Összegyűjtött beszédei két kötetben jelentek meg. Fontos munkája az 1907-ben megjelent „The juridical nature of the relations between Austria and Hungary”. A Kisfaludy Társaság „Aesthetika és politika, művész és államférfiú” címmel adta ki a Társaságban tartott székfoglalóját 1895-ben. Röviddel a Ferenc Ferdinánd ellen Szarajevóban elkövetett merénylet előtt Apponyi tanulmányt tett közzé 1914 áprilisában, a Magyar Kultúra című folyóirat két, egymást követően megjelent számában. A tanulmányban a nemzetközi jog (ius gentium vagy ius inter gentes) akkori, a 20. század második évtizedében kimutatható sajátosságait elemzi. Kiemelte, hogy korábban csak háborúk előtt vagy azokat követően kötöttek szerződéseket a nemzetek (nationes), később azonban, amikor olyan kérdések vártak megoldásra, amelyek több nemzetet is érdekeltek, ezeket kongresszusokon vitatták meg. Apponyi felsorolja a Vesztfáliai Békétől kezdve az 1815-ös bécsi, 1854-es párizsi, 1878-as berlini, és az 1907-es hágai békekongresszusokat. A szerződések alapján történő rendezésnek ezt a formáját kiegészítette nézete szerint egy „jogszakás”, amit a 17. században Hugo Grotius foglalt rendszerbe, melynek alapján a nemzetközi jog megkülönböztette a béke és a háború állapotát, mindkettőt jogosnak tekintve. Apponyi szerint 1914 áprilisában az államfők és miniszterek csupán az efemer, „tiszavirág-életű” béke fenntartásán fáradoztak.

Kiemeljük, hogy az „Emlékirataim. Ötven év. Ifjkorom – Huszonöt év az ellenzéken” című, 1922-ben publikált munkája a memoár-irodalom fontos része és egyúttal történeti munka is. Erről a korról, mint a régi Magyarország utolsó korszakáról ír Apponyi és „törtetlen hittel bízik az új Magyarországbán, a magyar nemzetnek most ellankadt és megzavart, de feltámadásra rendelt életerejében és hivatásában”. Apponyi számos alkalommal nyilvánított szakmai szempontból sokra értékelt véleményt a közjogot (ius publicum) és az államtudományt érintő aktuális jellegű kérdésben Magyarországon és külföldön egyaránt. Tudományos kutatásainak centrumában a jogon és a nemzetgazdaságon (közgazdaságon) kívül a történelem, a politika, valamint az oktatás- és művelődéspolitikai kérdései álltak.

APPONYI ALBERT FŐBB MŰVEI – VÁLOGATÁS

- Bilder aus der ungarischen Verfassungs-Geschichte, Budapest, 1917.;
- The American peace and Hungary, Budapest, 1919.;
- Hungarian foreign policy London, 1921.;
- Igazságot Magyarországnak: a Trianoni békeszerződés következményeinek ismertetése és bírálata. Budapest, 1928.;
- Gróf Apponyi Albert emlékiratai. II. - 1899–1906, Budapest, 1934. és Világnézet és politika, Budapest, 1941.